

BIJLAGE VI

I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur:

"HET MIDDENKADER VAN DE PARTIJ VAN DE ARBEID. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de afgevaardigden op het Raads- en Statencongres 1978"

Bij dit internationale onderzoek naar het middenkader wordt uitgegaan van de veronderstelling dat het organiseren en het houden van rechtstreekse Europese verkiezingen de politieke partijen en de partijstelsels in de negen lid-staten van de Europese Gemeenschap en het proces van Europese integratie zullen beïnvloeden. Vóór de aankondiging van de Europese verkiezingen speelden de politieke partijen op het Europese niveau een uiterst beperkte rol. Het Europees Parlement kon zich niet baseren op de legitimatie van een rechtstreeks gekozen volksvertegenwoordiging en bezat, wellicht mede daardoor, weinig invloed in het besluitvormend proces en vrijwel geen invloed op het proces van besluitneming. Binnen de politieke partijen bestond gewoonlijk alleen bij een kleine groep specialisten belangstelling voor "Europa". Het meeste werd nog bereikt op het Europese vlak: de vorming van transnationale fracties in het Europees Parlement en onderhandelingen over de vorming van transnationale federaties van nationale politieke partijen.

Voor zover de politieke partijen al actief waren op Europees niveau, werden deze activiteiten ontplooid door het topkader (parlementsleden, partijbestuurders en hun adviseurs). Nu er rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement zullen worden gehouden, kunnen men zich niet meer beperken tot dat topkader. Evenals bij nationale verkiezingen zal bij de Europese verkiezingen het electoraat moeten worden gemobiliseerd en voor dit mobiliseren heeft het topkader het middenkader nodig. Vanaf het moment dat de rechtstreekse Europese verkiezingen werden aangekondigd (aanvankelijk voor 1978, later voor 1979) was het duidelijk dat het middenkader van de politieke partijen moest worden ingeschakeld. Op deze ontwikkeling hebben de Europese onderzoekers met dit project willen "inspelen".

Een eerste probleem was het operationaliseren van de te onderzoeken groep: het middenkader. Het ging ons om de mensen die optreden als tussenpersoon tussen de "massa" van de partij (partij-aanhang, partijleden, plaatselijke afdelingen) en de "top" van de partij (partijbestuur, parlementsleden). Voor dit project worden de afgevaardigden naar de nationale partijcongressen beschouwd als het middenkader. We zijn ons bewust dat het middenkader ook andere groepen dan die afgevaardigden omvat (bijvoorbeeld de zeer actieve partijleden), maar zeker in de Nederlandse situatie zullen zij hun vertegenwoordigers hebben onder de afgevaardigden naar de nationale partijcongressen.

Besloten werd niet te streven naar het zoeken van één centrale probleemstelling, maar eerst een vragenlijst voor het te onderzoeken middenkader op te stellen die de deelnemende onderzoekers zoveel mogelijk bevredigde, zonder echter die vragenlijst te lang te maken. Toen dit uitgangspunt eenmaal was aanvaard, konden de nationale vertegenwoordigers beginnen aan het opstellen van een vragenlijst.

Hierbij kwamen de volgende groepen probleemstellingen naar voren:

1. Wat is de plaats en de positie van het nationale partijcongres binnen de organisatorische structuur van de politieke partij? Hierbij zal onder meer worden nagegaan wat de formele, reële en wenselijk geachte bevoegdheden zijn van het partijcongres.
2. Hoe is de samenstelling van het middenkader? Deze vraag zal in een zo ruim mogelijke zin worden beantwoord: regionale spreiding, persoonlijke kenmerken (leeftijd, geslacht, enz.), sociaal-economische kenmerken (opleiding, beroep, inkomen, godsdienst, enz.), de mate van partij-activiteiten, enz.
3. Hoe functioneert het middenkader als schakel tussen de basis en de top van de partij? In dit verband worden onder meer vragen gesteld naar de relaties van leden van het middenkader met de afdelingen, de partijleiding en de fractie in de Tweede Kamer.
4. Wat zijn de (al dan niet wenselijk geachte) betrekkingen tussen de afzonderlijke nationale partijen en de transnationale partijfederaties? Hierbij zal tevens aandacht worden besteed aan de mogelijkheid en/of wenselijkheid van het oprichten van Europese politieke partijen.
5. Welke invloed gaat er van het organiseren en het houden van Euro-

pese verkiezingen uit op de nationale partijstelsels? De verkiezingsstrijd en de verkiezingsuitslag zal óók gehanteerd worden als maatstaf voor de nationale politieke krachtsverhoudingen en kan daardoor invloed uitoefenen op de nationale partijstelsels (bijvoorbeeld problemen in regeringscoalities).

6. Welke standpunten worden door het middenkader ingenomen ten aanzien van de Europese integratie? Hierover is een reeks vragen in de vragenlijst opgenomen.

Voor dit Europese onderzoekproject is één coördinerende projectleider (K. Reif, Mannheim) en voor elk van de negen lid-staten een nationale projectleider aangewezen (voor Nederland: I. Lipschits, Groningen).

De vragenlijst is vastgesteld door de projectleiders gezamenlijk. De vastgestelde vragenlijst is bindend. Dank zij deze afspraak kunnen de verkregen gegevens op vijf niveaus worden geanalyseerd:

1. binnen de afzonderlijke partijen (bijvoorbeeld binnen de PvdA of binnen de VVD);

2. tussen twee of meer partijen binnen hetzelfde nationale partijstelsel (bijvoorbeeld tussen de PvdA en het CDA);

3. tussen twee of meer partijen binnen dezelfde transnationale partijfederatie (bijvoorbeeld tussen de PvdA, de Engelse Labour Party en de West-Duitse SPD);

4. tussen nationale partijstelsels (bijvoorbeeld tussen Nederland en België);

5. tussen transnationale partijfederaties (bijvoorbeeld tussen de Federatie van Socialistische Partijen van de Europese Gemeenschap en de Federatie van Liberale en Democratische Partijen in de Europese Gemeenschap).

In de organisatie van het onderzoek zijn de nationale projectleiders vrij. Voor Nederland is het project ondergebracht in het onderzoekprogramma van de Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen. De uitvoering van het onderzoek wordt verricht door: R.A. Koole, I. Lipschits, L.P. Middel, W.H. van Schuur en F.N. Stokman. Deze groep wordt in haar werkzaamheden gesteund door de staf van het Documentatiecentrum Neder-

landse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen. Zoals reeds is opgemerkt is de op Europees niveau vastgestelde vragenlijst bindend, maar de nationale groepen mogen wel eigen vragen toevoegen. Van deze mogelijkheid hebben Middel en Van Schuur gebruik gemaakt om gegevens te verzamelen voor hun proefschriften.

De vragenlijst is in Nederland voorgelegd aan:

- de afgevaardigden op het Raads- en Statencongres van de Partij van de Arbeid (Den Haag, 11 februari 1978);
- de afgevaardigden op de Algemene Vergadering voor de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (Utrecht, 10-11 maart 1978);
- de stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering van de Politieke Partij Democraten '66 (Zwolle, 22 april 1978).

Het bestuur van het CDA heeft in principe toestemming gegeven de vragenlijst voor te leggen aan de afgevaardigden op het CDA-congres in januari 1979.

Aan de besturen van de betrokken partijen is een voorlopig rapport van het onderzoek beloofd. Dit verslag vormt een onderdeel van het voorlopige rapport zoals dat aan het bestuur van de Partij van de Arbeid is uitgebracht. Het voorlopige karakter ervan wordt vooral bepaald door de volgende factoren:

- het is uitsluitend gebaseerd op de antwoorden op de gesloten vragen;
- er worden geen vergelijkingen gemaakt met de data die zijn verzameld op de congressen van andere partijen.

Het Raads- en Statencongres van de Partij van de Arbeid van 11 februari 1978 bezat - zoals overigens ieder partijcongres - specifieke kenmerken die bij de beoordeling van de daar verzamelde gegevens vermeld dienen te worden. Dit Raads- en Statencongres sloot aan op een buitengewoon Europa-congres dat een dag eerder in dezelfde zaal plaatsvond. Het is aannemelijk dat een aantal afgevaardigden op het Europa-congres óók afgevaardigde was op het Raads- en Statencongres. Op het Raads- en Statencongres waren in ieder geval aanzienlijk meer afgevaardigden aanwezig dan op het Europa-congres.

Iedere vier jaar, vóór de verkiezingen van de Provinciale Staten en van de gemeenteraden, wordt een Raads- en Statencongres gehouden. De bijzondere onderwerpen in 1978 waren de problemen van de lokale democratie en van de hervorming van het bestuur (collegevorming, verhouding

kiezer-partij-gekozene, democratisering en inspraak, benoemde politieke functionarissen) en van een democratisch lokaal en provinciaal bestuur (hervorming van het binnenlands bestuur). Aangezien juist deze onderwerpen werden behandeld, bevonden zich onder de afgevaardigden relatief veel leden van gemeenteraden en van Provinciale Staten.

Dit Raads- en Statencongres van februari 1978 vond plaats onder bijzondere politieke omstandigheden. Op 22 maart 1977 was het Kabinet-Den Uyl gevallen. Op 25 mei 1977 werden verkiezingen gehouden voor de Tweede Kamer. Mede door de uitslag van deze verkiezingen bestond bij velen de verwachting dat een tweede Kabinet-Den Uyl zou worden gevormd. Na een zeer langdurige kabinetsformatie werd het Kabinet-Van Agt gevormd, waaraan de PvdA niet deelnam. Het Kabinet-Van Agt werd op 16 januari 1978 geïnstalleerd. Nog geen vier weken later kwam het Raads- en Statencongres bijeen. Het was het eerste partijcongres van de PvdA na de formatie van het Kabinet-Van Agt en er ging zeer veel aandacht uit naar de redevoering die oppositie-leider Den Uyl aan het einde van het congres over de nationale politiek hield.

Tijdens het Raads- en Statencongres werden 603 vragenlijsten uitgereikt. De vragenlijsten konden ter plaatse worden ingeleverd of ze konden later in een gefrankeerde en geadresseerde enveloppe worden teruggezonden. Er werden 370 ingevulde vragenlijsten geretourneerd, waarvan acht afkomstig waren van leden van het partijbestuur. Daar ons onderzoek zich uitdrukkelijk beperkt tot het middenkader, zijn deze acht vragenlijsten niet verwerkt. De onderzoekpopulatie bestond derhalve uit 362 personen en de respons was 60%. Voor-onderzoekingen in West-Duitsland leverden de volgende respons-percentages op:

CDU (Mannheim, 1975): 63%

FDP (Mainz, 1975): 75%

SPD (Dortmund, 1976): 71%

CSU (München, 1977): 51%

De auteurs zijn het Dagelijks Bestuur van de Partij van de Ar-

beid en het presidium van het Raads- en Statencongres 1978 erkentelijk voor de verleende toestemming om het onderzoek uit te voeren. Bij die uitvoering hebben wij veel medewerking gekregen van het partijbureau van de PvdA, van de stafleden van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen en van het Sociologisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen. De heren R.A. Koole en F.N. Stokman hebben veel tijd besteed om met ons dit voorlopige verslag te bespreken.

de congresafgevaardigde

De spreiding van de congresafgevaardigden over de verschillende PvdA-gewesten, laat een relatieve 'randstedelijke overheersing' zien. Bijna de helft van de respondenten is afkomstig uit Utrecht en Noord- of Zuid-Holland.

De drie stedelijke partijgewesten leveren tezamen 15% van de afgevaardigden; het percentage dat uit de (corresponderende) stedelijke agglomeraties komt (Amsterdam, Rotterdam en Den Haag) is twee keer zo groot. Van alle respondenten werkt of studeert meer dan de helft niet in zijn eigen woonplaats. Dit gevoegd bij de constatering dat twee-derde van de respondenten in een plaats met minder dan 50.000 inwoners woont, doet veronderstellen dat het middenkader van de PvdA sterk suburbane kenmerken vertoont.

De leeftijd van de respondenten varieert tussen 71 (de oudste) en 17 jaar (de jongste). Meer dan de helft van de respondenten is ouder dan 30, maar nog geen 46 jaar. De gemiddelde leeftijd is 37 jaar. Van elke tien afgevaardigden is er één 26 of jonger: de leeftijd om lid te kunnen/mogen zijn van de 'Jonge Socialisten', voor 11 februari 1978 beter bekend onder de benaming 'Federatie van Jongerengroepen in de PvdA' (FJG).

In het vervolg zal bij de variabele leeftijd een driedeling worden gehanteerd en wel in de categorieën I (t/m 30 jaar: jongeren), II (31 t/m 45 jaar: middengroep) en III (46 jaar en ouder: ouderen); zie ook tabel 1.

Wat betreft de verhouding mannen/vrouwen onder de afgevaardigden, kan

van een kwantitatieve mannenoverheersing gesproken worden. Op het congres waren vier keer zoveel mannelijke afgevaardigden dan vrouwelijke (zie tabel 1).

Leeftijdsspreiding en geslacht geven gezamenlijk het in tabel 1 weergegeven beeld:

tabel 1: Leeftijdsspreiding onder de mannelijke en vrouwelijke congresafgevaardigden

leeftijdscategorie	mannen		vrouwen		totaal	
	absoluut	%	absoluut	%	absoluut	%
I t/m 30 jaar	79	27	19	26	98	27
II 31 t/m 45 jaar	152	53	37	51	189	52
III ouder dan 45	58	20	17	23	75	21
I, II en III	289	100	73	100	362	100 ⁺

Een relatief groot deel van de afgevaardigden zegt werkzaam te zijn in (semi-)overheidsdienst (inclusief het onderwijs). Hieronder volgt in tabel 2 de percentuele verdeling van de mannelijke en vrouwelijke afgevaardigden over de sectoren van de economie waarin zij werkzaam zeggen te zijn.

Bijna alle afgevaardigden beschouwen hun (gezins-)inkomen als groot of redelijk. Slechts weinigen rekenen zichzelf tot de lagere sociale klasse (10% van de respondenten), terwijl de meesten zich tot de sociale middenklasse rekenen (69%). De subjectieve kwalificatie van de afgevaardigden ten aanzien van hun inkomen en sociale klasse houdt geen verband met leeftijd (wat men mogelijk zou verwachten) en geslacht. De gemiddelde leeftijd tot welke men dagonderwijs gevolgd heeft is 19 jaar. Van de respondenten stopte 12% met het volgen van dagonderwijs voor zijn zestiende verjaardag, terwijl meer dan een derde van de respondenten in hun 23e jaar nog volledig dagonderwijs volgde. Dit laatste houdt vanzelfsprekend ten dele verband met het type dagonderwijs, dat men het laatst volgde of nog volgt: in de loop van de tijd heeft men - gemiddeld genomen - een hogere vorm van onderwijs gevolgd.

tabel 2: Verdeling van de congresafgevaardigden over de sectoren van de economie

werkzaam in	% mannen	% vrouwen	% totaal
-primaire en secundaire sectoren	18	-	14
-tertiaire sector	13	11	13
-vrije beroepen	3	5	3
-(semi-)overheid	31	12	27
-onderwijsgevend	16	18	17
-onderwijsvolgend	5	4	4
-andere sectoren')	8	10	9
-geen antwoord'')	7	40	13
	+	+	+
	101	100	100

'): tot deze categorie behoren ook degenen die als beroep 'huisvrouw' of 'huisman' vermeld hebben.

''): tot deze categorie behoren ook de gepensioneerden, WAO'ers en andere 'anders-actieven'.

Meer dan de helft van de afgevaardigden bezocht (bezoekt), zoals tabel 3 laat zien, een instelling voor Hoger Beroeps Onderwijs (HBO) en/of een Universiteit of Hogeschool. Uit tabel 3 blijkt ook dat met name de jongere afgevaardigden een hoger gekwalificeerde opleiding genoten, terwijl verhoudingsgewijs meer mannen dan vrouwen een Universiteit bezochten (bezoeken).

Onder de academici zijn de sociale wetenschappers relatief het sterkst vertegenwoordigd (35%), op ruime afstand gevolgd door wis- en natuurkundigen, juristen en technische ingenieurs (elk 13%).

Het middenkader van de Partij van de Arbeid is over het geheel genomen niet bijster godsdienstig. Van de wel-godsdienstigen (19% van de respondenten) is precies de helft Nederlands-Hervormd en een kwart Rooms-Katholiek. Van elke vier afgevaardigden gaan drie nimmer naar de kerk, en degenen die dat wel doen gaan bijna allen hoogst zelden. De vrouwe-

lijke afgevaardigden zijn in vergelijking met de mannelijke relatief ietwat minder godsdienstig, maar de vrouwelijke kerkgangers zijn daarentegen weer wat frequenter in hun bezoeken dan de mannelijke kerkgangers. Zowel de jongere als de oudere afgevaardigden zijn verhoudingsgewijs minder godsdienstig dan degenen tussen 31 en 46 jaar.

tabel 3 Genoten dagonderwijs, bekeken naar leeftijd en sexe

soort onderwijs (tot en met:)	% mannen	% vrouwen	% totaal	% leeftijds- categorieën		
				I	II	III
-lagere (basis-) sch./VGLO/LAVO/ LEAO	7	10	8	1	6	20
-LBO/Huish.sch./ MULO/MAVO	19	18	19	12	16	32
-HAVO/MBO/MMS/ HBS/VHBO/VWO/ Gymn.	12	19	13	20	11	11
-HBO	26	29	26	21	32	19
-Universiteit/ Hogesch.	34	23	32	43	33	13
-geen antwoord	3	1	3	2	2	5
	+	+	+	+	+	+
	101	100	101	99	100	100

de congresafgevaardigde als PvdA-lid

Na de hierboven vermelde persoonsgegevens van het middenkader van de PvdA, volgt nu een overzicht van antwoorden die wij ontvingen op vragen betreffende het eigen functioneren in de partij. In tabel 4 wordt een overzicht gegeven van het lidmaatschap van de functionele groepen in de partij en van min of meer met de PvdA verbonden organisaties. In verband met dit laatste hebben wij ook gevraagd of men al dan niet VARA-lid is.

Een vergelijking van tabel 1 met tabel 4 leert dat van elke drie vrouwelijke afgevaardigden zich twee als lid van de Rooie Vrouwen beschouwen. Daarnaast is het opvallend dat in alle hierboven genoemde organisa-

ties het aandeel vrouwelijke afgevaardigden onder de ledentallen (en niet onder de functionarissen!) relatief groter is dan het aandeel mannelijke afgevaardigden.

tabel 4: Lidmaatschap van (met de partij verbonden) PvdA-organisaties

organisatie	percentage van de respondenten dat zichzelf beschouwt als:			
	gewoon lid	actief lid	functionaris	totaal
-FJG (Jonge Socialisten)	4	2	1	7
-Rooie Vrouwen	7	4	3	14
-Wiardi Beckmanstichting	18	6	2	26
-een landelijke werkgroep	4	5	1	10
-Evert Vermeerstichting	12	1	-	13
-NIVON	10	2	1	13
-VARA	71	4	-	75

Onder degenen die zich als FJG-lid beschouwen bevindt zich een aantal afgevaardigden dat formeel geen lid kan zijn, omdat zij de leeftijds-grens reeds overschreden hebben. Dit heeft tot gevolg dat van de 'wel-gerechtigde' potentiële FJG-leden in werkelijkheid iets meer dan de helft zich als lid beschouwt.

Binnen de Rooie Vrouwen is het opvallend dat het juist de jongere vrou-wen onder de afgevaardigden zijn, die actief lid of functionaris zijn, terwijl juist in de oudere leeftijdscategorie meer (gewone) leden van de Rooie Vrouwen voorkomen.

Uit tabel 5 blijkt in hoeverre de periodieken van de beide functionele groepen en het WBS-maandblad Socialisme en Democratie door het midden-kader gelezen wordt. Het Rooie Vrouwenorgaan Wegwijzer kent zijn lezers verhoudingsgewijs wat meer onder de oudere (Rooie) vrouwen, terwijl (begrijpelijkerwijs) het FJG-orgaan Linksaf onder de jongere afgevaar-digden het meest gelezen wordt. Ter vergelijking geven wij in tabel 5 ook aan in hoeverre het PvdA-middenkader de meer algemene PvdA-perio-dieken leest, te weten het ledenblad de P.K. (dat ieder lid in zijn bus krijgt), het opinieblad Roos in de Vuist (waarop men zich kan abonneren en dat twee keer zo vaak verschijnt als de P.K., afdelings- en geweste-

lijke bladen (hierin bestaat weinig uniformiteit) en andere PvdA-publikaties (waarbij het kan gaan om uiteenlopende zaken als thema-advertenties, WBS-cahiers, uitgaven van De Trommel en/of PvdA-pers, brochures, etc.).

tabel 5: Mate waarin partijorganen (-periodieken) door het middenkader gelezen worden

percentage van de respondenten dat leest in:

	altijd/vaak/zelden/nooit/geen					/totaal aantal antwoord lezers
-P.K.	72	23	3	-	2	98
-afdelings/ gewestbladen	72	16	3	1	8	91
-Roos in de Vuist	62	20	6	4	7	92
-S & D	27	15	15	25	18	57
-andere PvdA- publikaties	18	49	20	2	11	87
-Linksaf	6	3	8	49	33	17
-Wegwijzer	6	4	9	50	31	19

Om te kijken of het opleidingsniveau eventueel verband houdt met de mate waarin de afgevaardigden de 'algemene' periodieken, te weten de P.K., Roos in de Vuist en S&D lezen, is in tabel 6 aangegeven in hoeverre binnen de verschillende opleidingscategorieën (zie tabel 3) deze periodieken altijd (volgens eigen opgave) gelezen worden.

Met opzet is hier alleen het antwoordalternatief 'altijd' in ogen-schouw genomen, omdat bij onderzoeken als deze het antwoordalter-natief 'vaak' dikwijls een sociaal aanvaardbare 'vluchtcategorie' blijkt te zijn.

In de twee laagste opleidingscategorieën worden de P.K. en Roos in de Vuist relatief goed gelezen, hetgeen te maken kan hebben met het alge-mene verschijnsel dat de beter opgeleiden meer toegang hebben tot de potentieel beschikbare informatiebronnen. In dit verband bezien hoeven de beter opgeleiden hun informatie betreffende (PvdA-)politiek dan ook niet vooral uit de partijorganen te halen. Anders ligt dit ten aanzien van het (semi-)wetenschappelijke tijdschrift S&D, dat dan ook vooral

door de wetenschappelijk-opgeleiden relatief goed gelezen wordt.

tabel 6 Lezers van de P.K., Roos in de Vuist en S&D en de verschillende opleidingscategorieën (uit elk der categorieën % van de respondenten dat altijd leest in:)

% van de afgevaardigden in de verschillende opleidingscategorieën dat zegt altijd te lezen in:	P.K.	Roos in de Vuist	S&D
-lagere(basis-)school/VGLO/LAVO/LEAO	77	70	26
-LBO/Huish.sch./MULO/MAVO	78	90	19
-HAVO/MBO/MMS/HBS/VHBO/VWO/Gymn.	77	52	29
-HBO	69	61	16
-Universiteit/Hogeschool	69	64	35

Gezien het buitengewone karakter van het onderzochte Congrés (namelijk een Raads- en Statencongres, als voorbereiding op de Staten- en Raadsverkiezingen van 29 maart en 31 mei 1978), is het niet zo verwonderlijk onder de congresafgevaardigden een groot aantal volksvertegenwoordigers aan te treffen en wel voornamelijk raads- en statenleden (resp. 31% en 5% van de afgevaardigden). Gewest- en wijkgemeenteraadsleden, alsmede enige parlementsleden completeerden (als afgevaardigden van hun afdelingen) het aandeel volksvertegenwoordigers onder de congresafgevaardigden. Het beperkte aantal door de Kroon benoemde bestuurders, dat ook als afgevaardigde aanwezig was, is in deze buitenbeschouwing gelaten. Van elke 5 PvdA-volksvertegenwoordigers was er 1 van het vrouwelijke geslacht (de partij streeft naar een verhouding van 1 op 4) en 1 op de 5 vertegenwoordigers was dagelijks bestuurder van een gemeente of provincie (wethouder, respectievelijk Gedeputeerde). Cumulatie van vertegenwoordigende functies kwam bij 13% van het totaal aantal volksvertegenwoordigers onder de afgevaardigden voor: een hoog percentage voor een partij met tal van anti-cumulatiebepalingen in de reglementen, ook als er rekening mee gehouden wordt, dat ten tijde van ons onderzoek de zittingsperioden voor de diverse openbare lichamen vrijwel verstreken waren, hetgeen kan betekenen dat in een aantal gevallen 'reserves' op de lijsten moesten worden aangesproken. Als groep onder de afgevaardigden wijken de vertegenwoordigers amper

af van de niet-vertegenwoordigers; het opleidingsniveau van de vertegenwoordigers ligt gemiddeld ietwat hoger en de leeftijd is duidelijk (gemiddeld) hoger.

Meer dan de helft van het middenkader zegt per maand meer dan (gemiddeld) 20 tot 30 uur voor de partij in touw te zijn. Ouderen zijn (qua tijd) niet actiever dan jongeren en alleen onder de 'alleractiefsten' (meer dan 80 uur per maand voor de partij in touw) is er sprake van een zowel absoluut als relatief overwicht van vrouwen.

radicaliteit

Om na te kunnen gaan in hoeverre de respondenten zichzelf als radicaal of vooruitstrevend bestempelen, is hen gevraagd zichzelf te klasseren op een zogenaamde 10-puntsschaal (1=uiterst links; 10=uiterst rechts). Verder werd de respondenten gevraagd of zij zich wens(t)en te beschouwen als aanhanger van de ideeën van de stroming Nieuw Links in de PvdA.

Om met dit laatste te beginnen: maar liefst twee-derde van de afgevaardigden beschouw(-t)(-de) zich als Nieuw Links-aanhanger. Onder de jongere en beter-opgeleide afgevaardigden is het aandeel Nieuw Links-sympathisanten nog hoger (in beide gevallen ongeveer drie-kwart).

Van de ideeën van Nieuw Links is, via de personen die deze ideeën onderschrijven, het één en ander doorgestroomd naar het pluche. Van de gemeenteraadsleden onder de afgevaardigden beschouwt 61% zich als Nieuw Links-aanhanger, terwijl voor de Statenleden (onder de afgevaardigden) dit percentage 59 bedraagt. Deze percentages liggen wel beneden dat van de met Nieuw Links(-ideeën) sympathiserende niet-volksvertegenwoordigers onder de congresafgevaardigden. Bij deze laatste categorie bedraagt het percentage Nieuw Links-sympathisanten namelijk 68. De doorstroming van Nieuw Links-ideeën naar het pluche der volksvertegenwoordigers lijkt dus iets achter te lopen bij de doorstroming van deze ideeën naar het middenkader als zodanig.

Het PvdA-middenkader beschouwt zich als tamelijk 'links'; de jon-

geren trouwens meer dan de ouderen en de niet-vertegenwoordigers onder de afgevaardigden meer dan de vertegenwoordigers. Het algemene middenkader-gemiddelde is 2,7, ofwel het midden tussen 'Midden' en 'Uiterst Links'.

Over het geheel genomen beschouwen vrouwelijke afgevaardigden zich (gemiddeld) als 'linkser' dan hun mannelijke partijgenoten. Afgevaardigden uit de drie agglomeraties Amsterdam, Rotterdam en Den Haag zijn globaal bezien niet 'linkser' dan afgevaardigden van elders. Wel is het opvallend dat, gemeten naar Nieuw Links-sympathieën én de scores op de 10-puntsschaal er scheidslijnen zijn aan te brengen in de radikaliteit van de afgevaardigden uit de respectievelijke partijgewesten. Met de nodige voorzichtigheid kan gesteld worden dat uit de gewesten Groningen en Rotterdam de 'meer linkse' en uit de gewesten Friesland en Noord-Brabant-Oost de 'minder linkse' afgevaardigden komen.

de afgevaardigde en zijn partij

Van de congresafgevaardigden werd 4% bij de oprichting lid van de PvdA; eenzelfde percentage was korter dan één jaar partijlid op het moment dat hun afdeling hen tot afgevaardigde verkoos. Twee-derde van de congresgangers is na het Nieuw Linksjaar (1966, ofwel 20 jaar na de oprichting van de PvdA) partijlid geworden. De helft van de respondenten is na 1 januari 1970 lid geworden: de tijd van "eerst jaren folders lopen en dan pas meepraten" lijkt voorbij. Vooral onder de jongere mannelijke middenkaderleden bevindt zich relatief een zeer groot deel dat pas sedert het optreden van het Kabinet-Den Uyl (1973) partijlid geworden is.

Eén op de acht afgevaardigden heeft het congrespresidium verzocht tijdens het congres het woord te mogen voeren. Deze sprekers waren over alle leeftijdsgroepen verdeeld; vergeleken met het totale middenkader hadden de vrouwelijke sprekers een lichte overhand.

Het beeld dat misschien in en vooral buiten de PvdA zou bestaan, alsof op partijcongressen voornamelijk het woord van jonge, radikale partijleden gehoord zou worden, is niet overeenkomstig de werkelijkheid.

Het is de afdelingen, waartoe de afgevaardigden behoren, en daarmee dus

ook de totale PvdA de laatste 5 jaar wat het ledental betreft nogal voor de wind gegaan. De in het verleden regelmatig geconstateerde vergrijzing van het ledenbestand in de afdelingen, lijkt stopgezet te zijn. Het percentage boven-60-jarigen is (volgens de afgevaardigden) in de (hun) afdelingen vrijwel altijd beneden de 25. Actieve afdelingsleden zijn vooral onder de jongere partijleden (naar de opgave van de afgevaardigden) te vinden. Algemene ledenvergaderingen vinden in vrijwel alle afdelingen regelmatig plaats, meestal eens per maand. In grote afdelingen vinden afdelingsvergaderingen vooral in het aldaar aanwezige partijpand plaats, in middelgrote vergadert de afdeling in een openbaar gebouw of horecabedrijf, terwijl de kleine en vooral de zeer kleine afdelingen veelal aan de huiskamer van één der leden de voorkeur geven. Op de ledenvergaderingen komen vooral gemeentepolitiek, landelijke politiek en huishoudelijke/organisatorische zaken aan de orde (in deze volgorde). Voor provinciale, internationale en Europese politieke vraagstukken (in deze volgorde) bestaat veel minder belangstelling. Een en ander sluit aan bij de persoonlijke voorkeur van de middenkaderleden. Landelijke politiek en vooral gemeentelijke politiek is bij hen veruit favoriet. Huishoudelijke zaken duidelijk minder, maar veelal moeten deze (om reglementaire redenen) op de agenda van de afdelingsvergaderingen geplaatst worden. In Europese politiek is bijna geen van de afgevaardigden sterk geïnteresseerd. Opvallend is dat er een lichte aanwijzing bestaat dat vooral huishoudelijke en organisatorische partijaangelegenheden als agendapunten op ledenvergaderingen het erg goed 'doen' in de weinige afdelingen met een de laatste jaren gedaald ledental. Van landelijke politieke zaken kan hetzelfde gezegd worden in afdelingen met een recentelijk zeer gestegen ledental.

De Beschrijvingsbrief voor het Congres is minder goed in de afdelingen besproken dan de afgevaardigden wellicht gehoopt hadden. De helft van de afgevaardigden liet weten dat in hun afdeling de Beschrijvingsbrief besproken is; vrijwel nergens gaf de inhoud ervan aanleiding tot diepe meningsverschillen tussen de afdelingsleden.

de afgevaardigde en het congres

Er lijkt duidelijk sprake te zijn van enige doorstroming in het afgevaardigdenbestand dat achtereenvolgende congressen van de PvdA bezoekt. Voor vier van elke tien afgevaardigden was het door ons onderzochte congres hun eerste. Eén-derde van de afgevaardigden was ook afgevaardigde op het voorlaatste congres (het 'formatie'-congres van november 1977). Slechts 13% van de afgevaardigden was ook present op een aan dit sterk analoog congres: het Raads- en Statencongres van 1974 in Breda.

De voorbereiding op het congres werd op velerlei wijzen (soms samenvallend) door de afgevaardigden verricht: 60% nam deel aan een voorbereidende vergadering (meestal het gewestelijk voorcongres), 40% las de 'belangrijkste' voorstellen in de Beschrijvingsbrief van te voren en een derde van de afgevaardigden las de Beschrijvingsbrief helemaal. In het algemeen kan gesteld worden dat het PvdA-middenkader goed geïnformeerd is over zaken die de partij betreffen. De informatie hieromtrent komt vanuit de massamedia, partijperiodieken, maar voor een-derde van de afgevaardigden ook uit periodieken van andere partijen.

Als belangrijkste drie functies van een partijcongres worden genoemd: (a) het vaststellen van politieke, strategische en organisatorische richtlijnen van de partij, (b) het verkiezen van een Partijbestuur (tweejaarlijks) en (c) het doorgeven van hetgeen aan de basis leeft naar de partijtop. Als veel minder belangrijk zien de afgevaardigden het bevorderen van de contacten tussen de partijleden uit de verschillende delen van het land en van de contacten tussen partijkader en partijtop.

Een permanent actuele zaak is de positie van de afgevaardigde ten aanzien van zijn achterban: de afdeling. Formeel is er geen sprake van 'last en ruggespraak', maar ook niet helemaal van een vrij mandaat voor de congresafgevaardigde. Het middenkader zelf is van mening dat - bij conflicterende opvattingen ten tijde van het congres - de uitspraak van de afdelingsvergadering zwaarder weegt dan de eigen verantwoordelijkheid en zeker zwaarder dan het standpunt van de partijleiding, op het moment dat de afgevaardigde bij stemming zijn defini-

tieve standpunt moet bepalen.

De grote invloed die de afgevaardigden aan de mening van de afdelingsvergaderingen toekennen is opvallend, temeer daar slechts de helft van de afgevaardigden een afdeling vertegenwoordigt waarin de Beschrijvingsbrief onderwerp van discussie geweest is. Een voorzichtige conclusie kan zijn dat òf de afgevaardigden precies weten hoe binnen hun afdeling over zaken, die niet eens besproken zijn, gedacht wordt, òf dat tal van afdelingen (ledenvergaderingen) niet de potentiële invloed benutten die hun afgevaardigden hen toekennen.

Het middenkader is met betrekking tot de relatie Tweede Kamerfractie-congres van mening dat het individuele fractielid zich, in geval van de aanwezigheid van een essentieel verschil tussen Congres en fractie, hard moet maken voor de uiteindelijke uitspraak van het Congres. Driekwart van de afgevaardigden meent in dit verband dat een fractielid binnen de fractie de congresuitspraak moet verdedigen (en daarnaar stemmen), terwijl de helft van de afgevaardigden tevens van mening is dat in de Tweede Kamer een fractielid, ongeacht de formele opstelling van de fractie, de congresuitspraak moet verdedigen en daarnaar stemmen.

De afgevaardigden vonden het over het algemeen legitiem dat een individuele afgevaardigde met specialistische kennis beslissingen van het partijcongres over deze speciale zaken beïnvloedt, mits deze beïnvloeding in een voorbereidende fase (dus voorafgaand aan het eigenlijke congres) plaatsvindt.

de afgevaardigde en de anderen

Hoe het middenkader van de PvdA denkt - van uiterst sympathiek tot en met uiterst antipathiek - over 'anderen', in dit geval politieke partijen en pressiegroepen, is gemeten met behulp van een '11-puntschaal' (0 = zeer sterke antipathie; 10 = zeer sterke sympathie). Wat betreft andere politieke partijen hebben de afgevaardigden zich niet al te uitbundig uitgelaten. In het negatieve, met name ten aan-

zien van de Boerenpartij, is men wel extreem, maar in het positieve zeker niet. Tabel 7 laat zien dat voor het middenkader (na de PvdA?) de PSP de meest sympathieke andere partij is. D'66 is een zeer goede tweede, de PPR is eervol derde. Van deze drie partijen liggen de 'rapportcijfers' niet hoog: voldoende tot ruim voldoende. Opmerkelijk, maar wellicht niet verwonderlijk, is de relatief sterke sympathie voor slechts één der confessionele partijen: de ARP. Het oordeel over het CDA verschilt weinig van dat over de VVD.

tabel 7 'Rapportcijfers', uitgedeeld door het PvdA-middenkader (gemiddelden), van andere - in het parlement vertegenwoordigde - partijen

partij/rangscore	cijfer
1. PSP	6,9
2. D'66	6,8 (4)
3. PPR	6,8 (0)
4. ARP	5,6
5. CPN	4,3
6. CDA	3,1
7. VVD	2,9
8. KVP	2,5
9. DS'70	2,4
10. CHU	2,3
11. GPV	1,9
12. SGP	1,7
13. Boerenpartij	0,5

Uit nieuwsgierigheid zijn wij nagegaan in hoeverre het oordeel van de Nieuw Links-sympathisanten onder de afgevaardigden ten aanzien van andere 'linksachtige' partijen afwijkt van het oordeel van het totale middenkader. Bij de Nieuw Links-sympathisanten komt ook de PSP op de eerste plaats (7,4), maar is de PPR tweede (7,1) en D'66 derde (6,9). De CPN 'scoort' 4,5.

Ook in zijn oordeel jegens confessionele pressiegroepen is het PvdA-middenkader weinig mild. Of het nou gaat om verbanden van werkgevers, werknemers, ondernemers of boeren en tuinders, de niet-confessionele organisaties komen er telkenmale beter af. Pressiegroepen worden trouwens door het PvdA-middenkader positiever gewaardeerd dan politieke partijen. De FNV met name wordt hogelijk gewaardeerd (8,2), maar het enthousiasme voor het aloude NVV is nog groter (8,4). Het CNV komt tot 4,9 en dat is nog altijd meer dan (onder de werkgeversorganisaties) het VNO (3,1), dat weer meer sympathie geniet dan het NCW (2,6). De cijfers voor enige nog niet genoemde organisaties zijn: NKV 7,1; KNOV (ondernemers) 2,9; NCOV (confessionele ondernemers) 2,6; ANBTB (boeren en tuinders) en CBTB (hun christelijke collega's) respectievelijk 4,1 en 3,3 en ten slotte de Bond van Hoger en Leidinggevend Personeel 3,0.

rekkelijken versus preciezen

"De Partij van de Arbeid moet altijd voor haar doeleinden en principes blijven staan, ook als dit tot stemmenverlies zou leiden."

Deze stelling wordt door geen van de afgevaardigden in sterke mate bestreden. Integendeel, één-derde van de afgevaardigden onderschrijft deze opvatting zelfs in zeer sterke mate.

Ondanks (?) het aanhangen van dit standpunt meent 61% (waarvan een kwart in zeer sterke mate) dat de PvdA moet proberen "(..) zoveel mogelijk groepen van kiezers te winnen en de belangen van deze groepen naar buiten toe vertegenwoordigen". Dit laatste wordt door slechts 4% van de afgevaardigden sterk afgewezen.

Dat "(..) politiek meer een kwestie is van het haalbare dan van het blijven vasthouden aan uitgangspunten", wordt door de helft van de respondenten (waarvan een tiende deel in zeer sterke mate) bestreden. Dat de afgevaardigden hun partij als een beginselpartij beschouwen blijkt uit het feit dat slechts 3% van hen het niet per se nodig vindt dat de PvdA "(...) een ideologische grondslag heeft voor haar doeleinden en beleid".

De reacties van de afgevaardigden op de stellingen betreffende (a) het altijd blijven staan voor doeleinden en principes, (b) proberen

zoveel mogelijk groepen van kiezers te winnen en (c) politiek is meer een kwestie van het haalbare dan van het blijven vasthouden aan uitgangspunten, zijn samengebald tot één score, omdat de antwoorden op deze 'items' duidelijk blijken samen te hangen. De stelling rond de ideologische grondslag van de PvdA wordt door vrijwel een ieder onderschreven en is daarom in dit verband terzijde gelaten.

'Preciezen' zijn degenen die 'positief' reageerden op (a) en 'negatief' op (b) en (c). Dit zijn de afgevaardigden die duidelijk ideologisch denken. 'Rekkelijken' zijn degenen die het tegenovergestelde deden. Dit zijn de afgevaardigden die minder ideologisch en meer pragmatisch denken (zie tabellen 8a en 8b). De middenkaderleden die niet duidelijk in een der beide kampen zijn onder te brengen, staan vermeld als 'flexibelen'. Wij hebben ons afgevraagd of die middenkaderleden die relatief lang PvdA-lid zijn meer of minder precies of rekkelijk denken dan de middenkaderleden die nog niet zo lang partijlid zijn (tabel 8a). Ook vragen wij ons af of de mate van 'progressiviteit' (gemeten via het Nieuw Links-item) verband houdt met (een flexibiliteit in) het vasthouden aan ideologische uitgangspunten. Het antwoord is uit de onderstaande tabellen af te leiden.

tabel 8a Percentages preciezen, flexibelen en rekkelijken in het PvdA-middenkader, gekoppeld aan de duur van het partijlidmaatschap

	LID SEDERT: 1946-65	66-72	73-77')	totaal
-PRECIEZEN	31	23	19	24
-FLEXIBELEN	32	42	37	38
-REKKELIJKEN	37	35	44	38
	+ 100	+ 100	+ 100	+ 100 (n=359)

') criteria voor deze indeling:

1946-oprichting PvdA

1966-oprichting Nieuw Links, Nacht van Schmelzer

1973-aantreden van het Kabinet-Den Uyl

1977-jaar waarin afgevaardigden door hun afdeling voor dit congres aangewezen zijn.

Uit tabel 8a is duidelijk af te leiden dat de 'oudere' (in anciënniteit uitgedrukt) partijleden 'bijbelvaster in de leer' zijn dan degenen die nog niet zo lang partijlid zijn.

tabel 8b: Percentages preciezen, flexibelen en rekkelijken in het PvdA-middenkader, gekoppeld aan het al dan niet aanhangen van de Nieuw Links-ideeën

	aanhangers	niet-aanhangers	totaal
-PRECIEZEN	26	21	24
-FLEXIBELEN	40	29	37
-REKKELIJKEN	34 +	50 +	39 +
	<hr/> 100	<hr/> 100	<hr/> 100 (n=333)

Terwijl uit tabel 8a blijkt dat de middenkaderleden met een beperkter aantal dienstjaren in de PvdA niet bepaald hebben bijgedragen tot een dogmatische stellingname (in) (van) de PvdA, blijkt uit tabel 8b dat de Nieuw Links-sympathisanten onder het middenkader globaal gezien ietwat preciezer zijn dan degenen die zich uitdrukkelijk niet als Nieuw Links-sympathisant beschouwen.

de afgevaardigde en belangrijke politieke onderwerpen

Wij hebben nagegaan of er verschillen onder de afgevaardigden aan te wijzen zijn wat betreft hun opvattingen over bepaalde politieke problemen. Daarbij hebben wij twee aspecten onderscheiden:

- bestaat er onder de afgevaardigden verschil van mening over maatregelen ter oplossing van problemen en over het bestuurlijk niveau waarop deze maatregelen genomen moeten worden?
- bestaat er onder de afgevaardigden verschil van mening over de aard en belangrijkheid van de problemen zelf?

Wat het eerste aspect betreft bestaat over de volgende elf (van de in totaal 15) voorgelegde maatregelen onder de afgevaardigden grote eenstemmigheid:

- inflatie moet worden bestreden;

- de overheidscontrole op particuliere ondernemingen moet niet worden beperkt;
- vrouwen moeten zelf over zaken betreffende abortus kunnen beslissen;
- de werkloosheid moet worden bestreden;
- de controle op multinationals moet beter geschieden;
- het milieu moet beschermd worden;
- de militaire uitgaven moeten niet stijgen;
- de economische verschillen tussen de verschillende regio's moeten opgeheven worden;
- mannen en vrouwen moeten gelijke mogelijkheden kunnen benutten;
- inkomensverschillen moeten kleiner worden;
- bij hulp aan de Derde Wereld moet niet "meer rekening" gehouden worden met onze eigen belangen.

De meest uitgesproken gezamenlijk gedeelde opvattingen zijn onder het middenkader aanwezig ten aanzien van de beslissingsvrijheid inzake de abortus en de controle op de activiteiten van de multinationals.

Ongeveer een vijfde van de afgevaardigden heeft geen mening over de Europese integratie en het zich verdedigen tegen supermachten. Overigens is er wel een meerderheid onder de afgevaardigden te vinden, die deze twee laatste maatregelen voorstaat. Daarentegen worden de invoering van de zwaarste straffen voor terreurdaden en de ontwikkeling van kernenergie door de meerderheid van de afgevaardigden afgewezen.

Minder eenstemmigheid bestaat er omtrent het bestuurlijk niveau (provinciaal, nationaal dan wel Europees) waarop de voorgestelde maatregelen tot uitvoering gebracht moeten worden.

Volgens een meerderheid der afgevaardigden moeten de volgende problemen allereerst op nationaal niveau aangepakt worden: de overheidscontrole op particuliere ondernemingen, vrijheid betreffende abortus, het opheffen van regionale economische verschillen, het effectueren van het principe van gelijke kansen voor mannen en vrouwen, het verkleinen van de inkomensverschillen, de ontwikkelingshulp en de militaire uitgaven. Op Europees niveau moeten aangepakt worden: de inflatie, de Europese integratie, defensie, ontwikkelingshulp, kernenergie, controle

op multinationale ondernemingen en de milieubescherming. De overgebleven problemen, werkloosheid en terrorisme-bestrijding, kennen niet een duidelijk 'favoriet' niveau van aanpak: een nationale aanpak wordt door ongeveer evenveel afgevaardigden uitverkoren als een Europese aanpak. Het provinciale niveau verdwijnt in deze nagenoeg geheel uit het gezichtsveld der afgevaardigden.

Voor vijftien (deels andere) problemen werd gevraagd naar de beoordeling van de huidige situatie, de verwachting voor de toekomst, de onderlinge gelijkenis en een gedeeltelijke rangordening naar belangrijkheid. Inzake terrorisme, werkloosheid, grondspeculatie, energiebehoefte, milieuvervuiling en de welvaart van de Derde Wereld is de meerderheid van de afgevaardigden van mening dat de feitelijke situatie verslechterd is. Zij is tevens van mening dat ten aanzien van de overige voorgelegde problemen de situatie nagenoeg gelijk gebleven is.

De toekomstverwachtingen ten aanzien van de gestelde problemen zijn volgens de afgevaardigden doorgaans niet erg rooskleurig. Een derde van de afgevaardigden rekent wel op een duidelijke vooruitgang met betrekking tot de politieke apathie, de woningnood, de bedrijfsdemocratisering, de vrijheid betreffende abortus, de milieuvervuiling en de inflatie.

Ook blijkt er een duidelijke rangordening (van meer naar minder belangrijk) in de voorgelegde problemen te kunnen worden onderscheiden: (1) welvaart Derde Wereld, mensenrechten, werkloosheid, milieuvervuiling, vrijheid van meningsuiting, energiebehoefte, woningnood, bedrijfsdemocratisering, grondspeculatie, vrijheid van abortus, politieke apathie, inflatie, terrorisme, vermogensaanwasdeling en (15) eigen welvaart.

gelijkenis tussen problemen

De vele problemen die in de politiek aan de orde komen zijn vaak niet los van elkaar te zien. Problemen kunnen op basis van verschillende aspecten met elkaar worden vergeleken. Hoeveel aspecten

ten, en welke dat zijn, moet op basis van empirisch onderzoek worden vastgesteld.

Hiertoe hebben we gegevens nodig over de mate waarin elk paar problemen op elkaar lijkt. In ons onderzoek hebben we de mate van gelijkenis afgeleid uit een vraag om de vijftien problemen in groepjes te verdelen, zodanig dat de problemen binnen elk groepje zoveel mogelijk op elkaar lijken, en tussen de groepjes zoveel mogelijk van elkaar verschillen. Als maat van gelijkenis tussen de problemen hebben we gekozen voor het percentage antwoorden waarin afgevaardigden een paar problemen in eenzelfde groepje plaatsen. Hoewel niet alle afgevaardigden deze vraag hebben beantwoord, bleef een voldoende groot aantal antwoorden over om verder te analyseren (N = 208).

Er zijn wiskundige modellen bekend waarbij, uitgaande van de mate van gelijkenis tussen alle paren problemen, de problemen worden geordend op basis van een aantal aspecten tegelijkertijd. Uit de ordening van de problemen per aspect moet dan de betekenis, de interpretatie van dat aspect worden afgeleid. In deze modellen wordt er dan van uitgegaan dat de aspecten op basis van alle aspecten vergeleken worden en dat die aspecten onderling onafhankelijk zijn.

Omdat dit nogal sterke veronderstellingen zijn, 'draaien we het model om' en zoeken wij naar een zo groot mogelijke deelverzameling van problemen die volgens één aspect te vergelijken zijn. We kunnen ons model nu het gemakkelijkst aan de hand van een voorbeeld uitleggen. Wanneer van drie problemen bekend is hoeveel ze per paar op elkaar lijken, dan kunnen we die drie problemen op een rijtje zetten zodanig dat het paar problemen dat het minst op elkaar lijkt ook het verst van elkaar afstaat.

De drie groepen zijn:

Dus: als de problemen A en C minder op elkaar lijken dan de problemen A en B en dan de problemen B en C, kunnen we de problemen ordenen als: A-B-C.

Bijvoorbeeld:

	A	B	C
A	-		
B	100	-	
C	80	90	-

(percentage respondenten dat twee problemen in eenzelfde groepje plaatst).

Voor vier of meer problemen is het niet altijd mogelijk deze problemen op een rijtje te zetten, zodanig dat twee problemen minder op elkaar lijken naarmate ze verder van elkaar afstaan in dat rijtje.

Bijvoorbeeld:

	A	B	C	D
A	-			
B	100	-		
C	80	90	-	
D	70	60	90	-

(percentage respondenten dat twee problemen in eenzelfde groepje plaatst).

De problemen A en D lijken nu meer op elkaar dan de problemen B en C. Er is nu geen mogelijkheid om de vier problemen foutloos te ordenen.

Wanneer een aantal problemen zich wel laat ordenen, zodanig dat de gelijkheid tussen de problemen afneemt naarmate de problemen verder van elkaar in dat rijtje staan, kunnen wij dat interpreteren als een ordening van die problemen volgens één aspect.

Uit tabel 9 blijkt dat wij de problemen zodanig kunnen ordenen, dat er drie groepen van problemen ontstaan, die elk volgens één aspect te interpreteren zijn.

De drie groepen zijn:

1. energiebehoefte - milieuvervuiling - welvaart Derde Wereld - eigen welvaart - inflatie - werkloosheid - vermogensaanwasdeling - bedrijfsdemocratisering;
2. grondspeculatie - woningnood;
3. politieke apathie - terrorisme - vrijheid van meningsuiting - mensenrechten - abortus.

Voor de interpretatie van deze resultaten zullen we ons beperken tot de eerste en de derde groep. Groep twee is te klein voor een meer algemene interpretatie. We interpreteren de eerste groep als bestaande uit sociaal-economische problemen, en de derde groep als bestaande uit humanitaire problemen.

Over de volgorde van problemen in de eerste groep valt op te merken dat het verband tussen naast elkaar liggende problemen causaal te interpreteren lijkt te zijn, zoals veel afgevaardigden trouwens zelf al hadden aangegeven. Energiebehoefte leidt tot milieuvervuiling in deze interpretatie.

De problemen, gekoppeld aan de vier hervormingsvoorstellen van

tabel 9: Percentage respondentent dat twee problemen in dezelfde klasse plaatst

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
1	-															
2	88	-														
3	22	26	-													
4	18	23	53	-												
5	15	20	36	54	-											
6	16	18	29	45	69	-										
7	7	12	21	36	55	47	-									
8	4	5	12	17	26	32	61	-								
9	12	12	7	19	29	22	33	17	-							
10	10	9	9	25	21	33	15	9	68	-						
11	5	3	10	20	6	16	8	29	6	14	-					
12	8	3	13	8	3	10	3	12	5	4	45	-				
13	5	3	18	6	1	3	5	25	2	34	34	43	-			
14	4	4	18	4	1	3	2	22	1	2	28	43	83	-		
15	5	2	10	7	1	2	5	24	5	5	7	23	27	63	-	

het Kabinet-Den Uyl, liggen bij elkaar, waarbij moet worden opgemerkt dat 'grondspectatie' niet eenduidig in het rijtje sociaal-economische problemen kan worden ingepast. Werkloosheid ligt als probleem meteen naast deze 'hervormingsproblemen', wat betekent dat deze laatste vooral als concrete 'issues' in het debat om de bestrijding van de werkloosheid kunnen worden gezien. Opvallend is dat de problemen 'bedrijfsdemocratisering' en 'welvaart Derde Wereld' wel perfect passen in een groep sociaal-economische problemen, maar niet in een groep humanitaire problemen. Het is overigens wel mogelijk de groep humanitaire problemen aan één kant uit te breiden met 'welvaart Derde Wereld' en 'bedrijfsdemocrati-

sering'. Deze problemen komen dan vooraan in het rijtje te staan, voor 'politieke apathie' en 'terrorisme'. Deze uitbreiding is **niet** geheel foutloos, alhoewel het aantal fouten met deze uitbreiding gering is.

Duidelijk is wel, dat sommige problemen zich met veel minder fouten in een tweede groep laten representeren dan andere en ook dat de volgorde waarin die problemen in een tweede groep ten opzichte van elkaar komen te staan geheel anders kan zijn dan de volgorde uit de eerste groep.

In de derde groep is de volgorde van de problemen gekenmerkt door een verandering van strikt politieke naar meer algemeen menselijke problemen. De problemen worden belangrijker voor grotere groepen mensen.

de afgevaardigde en Europa

Over de Europese eenwording lopen de denkbeelden van de verschillende afgevaardigden nogal uiteen. Een derde van de afgevaardigden vindt samenwerking en geformaliseerd overleg tussen de verschillende nationale regeringen voldoende, terwijl 42% één (eventueel federale) Westeuropese staat als de meest ideale vorm van Europese samenwerking verkiest. 4% van de afgevaardigden wenst geen enkele vorm van eenwording, terwijl 12% als uiterste vorm een confederatie onderschrijft.

Iets meer dan de helft van de afgevaardigden is (tamelijk) bereid persoonlijke (financiële) offers te brengen om de eenwording van Europa te realiseren. De helft van de afgevaardigden beschouwt directe verkiezingen voor het Europese parlement als niet zo belangrijk, maar toch is 84% van mening dat deze verkiezingen wel plaats moeten vinden. Eenzelfde percentage is voorstander van een directe verkiezing van de voorzitter van de Europese Commissie, maar ook hier vindt slechts de helft van de afgevaardigden dat dit een zaak van enig gewicht is. Voor wat betreft de huidige Europese Gemeenschap is het overgrote deel van de afgevaardigden (85%) van mening dat deze zich onafhankelijker moet opstellen tegenover zowel de Verenigde Staten als de Sovjet Unie; 6% wenst juist in de toekomst

meer coördinatie met de Sovjet-Unie en 4% meer coördinatie met de Verenigde Staten.

Eén-derde van de respondenten is tegen uitbreiding van de Gemeenschap met andere landen. Onder de voorstanders van uitbreiding bevinden zich nogal wat partijleden, die het schier onmogelijke bepleiten: een Europese Gemeenschap met alle landen van de wereld, met alle 'vrije' landen, met alle Oosteuropese landen, etc.

De kennis over Europa lijkt niet gering: slecht 10% van de afgevaardigden, die de betreffende vraag beantwoorden, noemt verkeerde landen bij de opsomming van de negen lidstaten (vooral Spanje, Portugal, Griekenland en Zweden worden nogal eens tot de Gemeenschap gerekend). Daar tegenover staat dat lidstaten wel eens vergeten worden, als de afgevaardigden hun rangorde van machtige en minder machtige lidstaten aangeven (zie tabel 10).

tabel 10: Gemiddelde rangordening van de leden der Europese Gemeenschap (1 = meest machtig; 9 = minst machtig) door het middenkader van de PvdA, alsmede de percentages respondenten die betreffende lidstaten niet noemden.

rangordening lidstaten	gemiddelde score	% dat land 'vergat'
1) BONDSREPUBLIEK	1,1	6
2) FRANKRIJK	2,1	8
3) VERENIGD KONINKRIJK	3,2	10
4) ITALIË	4,4	18
5) NEDERLAND	4,7	20')
6) DENEMARKEN	5,1	33
7) BELGIË	5,7	26')
8) IERLAND	8,0	48
9) LUXEMBURG	8,1	25')

') indien 'Benelux' als lidstaat wordt genoemd, telt dit land niet mee, omdat uitdrukkelijk in de vraagstelling over lidstaten wordt gesproken.

Ruim twee-derde van de afgevaardigden is voorstander van een gemeenschappelijk program van alle democratisch-socialistische partijen in de lidstaten van de Gemeenschap voor de eerste rechtstreekse verkiezingen voor het Europese parlement in 1979. Bijna de helft van de afgevaardigden meent dat landelijke partijbureaux de verkiezingscampagne voor de Europese verkiezingen moeten voeren, terwijl een derde deel vindt dat de partijgewesten dit beter kunnen doen.

Wat betreft de huidige partijfracties in het Europese parlement, gaat de sterkste voorkeur van het middenkader - begrijpelijkerwijs - uit naar de Unie van Socialistische Partijen (volgens de methode van tabel 7 scoort deze unie een gemiddelde van 7,8). Rapportcijfers voor de andere Europese fracties zijn: 4,8 voor de Democraten; 4,5 voor de Communisten; 3,2 voor de Christen-Democraten; 3,0 voor de Liberalen en 2,4 voor de Conservatieven.

96% van de afgevaardigden is potentieel geen kandidaat voor het Europese parlement en 82% is ook niet van plan dit in de toekomst te worden. Het aantal respondenten dat het in de toekomst eventueel als kandidaat zou willen proberen is nu al vier keer zo groot als het aantal respondenten dat (in eerste aanleg) reeds kandidaat is; hoop voor de toekomst dus.